

सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन निबन्धसङ्ग्रहमा व्यङ्ग्य

डा. टंकप्रसाद पन्थ

tankapanth12@gmail.com

उपप्राध्यापक

त्रिभुवन बहुमुखी क्याम्पस, पाल्पा

Article History: Received 28 May 2023; Reviewed 15 August 2023; Revised 15 October 2023; Accepted 25 November 2023

लेखसार

प्रस्तुत लेखमा साहित्यमा प्रभावशाली मान्यताका रूपमा रहेको व्यङ्ग्य चेतनाका आधारमा व्यङ्ग्यकार चोलेश्वर शर्माको सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन हास्यव्यङ्ग्य निबन्ध सङ्ग्रहलाई विश्लेषण गर्ने काम गरिएको छ । साहित्यमा व्यङ्ग्यको प्रभाव भानुभक्त आचार्यको समयभन्दा अधिदेखि रहेको पाइन्छ । नेपाली निबन्धका क्षेत्रमा यसको प्रभाव तथा शृङ्खला लामो रहेको छ । समाजमा भएका विकृतिमाथि उपहास गर्दा व्यङ्ग्यको अवस्था सिर्जना हुन्छ । नेपाली निबन्धमा देवकोटाभन्दा अगाडिबाट थालिएको व्यङ्ग्य लेखन भैरव अर्यालको समयमा उत्कर्षमा पुगेको देखिन्छ । चोलेश्वर शर्माको सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन निबन्ध सङ्ग्रहमा निहित व्यङ्ग्यलाई पहिचान गर्नु यस लेखको प्रमुख समस्या हो । व्यङ्ग्यसम्बन्धी अवधारणामा केन्द्रित रहेर उक्त निबन्धसङ्ग्रहको विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुग्नु नै प्रस्तुत लेखको उद्देश्य रहेको छ । व्यङ्ग्यको सिद्धान्तमा टेकेर कृतिको विश्लेषण गरिएको हुनाले प्रस्तुत लेखमा समालोचनाको सैद्धान्तिक विधिलाई उपयोग गरिएको छ । सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन निबन्ध सङ्ग्रहमा केकस्ता विकृतिमाथि प्रहार गरिएको छ ? भन्ने प्राज्ञिक समस्याका केन्द्रमा रही यो लेख तयार गरिएको छ । शर्माका सबैजसो निबन्धमा नेपाली समाजमा मक्किएर रहेका विकृतिमाथि व्यङ्ग्य प्रहार गरिएको पाइन्छ । विश्लेष्य कृतिमा प्रयुक्त विषयवस्तु, मानवीय प्रवृत्ति तिनीहरूको व्यवहारलाई कटाक्षपूर्ण शैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ । लेखकले सामाजिक, राजनीतिक, साहित्यिक, आर्थिक, प्रशासनिक लगायतका क्षेत्रमा रहेका कमजोरीहरूलाई उठान गरी कटाक्षपूर्ण प्रहार गरेकाले उक्त कृतिमा व्यङ्ग्य सघन बनेर आएको पाइन्छ । प्रस्तुत लेखमा निगमनात्मक विधिको उपयोग गरिएको छ । व्यङ्ग्यसम्बन्धी मान्यता र अवधारणालाई सैद्धान्तिक आधार बनाई आवश्यकताअनुरूप प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट सामग्रीको सङ्कलन गरी लेखलाई व्यवस्थित गरिएको छ । समकालीन समाजमा जरा गाडेर रहेका विकृति र विसङ्गतिमाथि मार्मिक रूपमा प्रहार गरी सुधार र परिष्कारको अपेक्षा राखिएकाले व्यङ्ग्यको प्रभावकारी प्रस्तुति भएको छ भन्नु नै प्रस्तुत लेखको निचोड रहेको छ ।

शब्दकुञ्जी : उपहास, कटाक्ष, कामदी, धज्जी उडाउनु, वेधकता ।

विषयप्रवेश

चोलेश्वर शर्मा साहित्यका विभिन्न विधामा कलम चलाउने स्रष्टाका रूपमा परिचित छन् । कविता, कथा, उपन्यास आदि विधामा कलम चलाएका शर्मा हास्यव्यङ्ग्य निबन्ध लेखनमा बढी केन्द्रित भएका छन् । २०१७ सालमा 'कर्मको फल' कथा प्रकाशित गरी औपचारिक रूपमा साहित्यमा प्रवेश गरेका शर्माले *स्त्री-पुरुष* र *लीलाबहादुर दुईवटा* उपन्यास लेखेको तर प्रकाशनतर्फ भने चासो दिएको देखिँदैन । बेलाबेलामा हुने साहित्यिक जमघटहरूमा मुक्तक र कविताहरू सुनाउने गरेको भए पनि कविता प्रकाशनतर्फ पनि रुचि राखेको पाइँदैन । २०३४ सालमा 'अब तपाईं के गर्नुहुन्छ ?' शीर्षकको लेख मधुपर्कमा प्रकाशित गरी निबन्ध लेखनतर्फ आकृष्ट भएका शर्माको यसपूर्व *म त अप्रिलफुल भएँछु* (२०४२) हास्यव्यङ्ग्य निबन्धसङ्ग्रह प्रकाशित भएको देखिन्छ । *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन* (२०७९) यिनको दोस्रो हास्यव्यङ्ग्य निबन्धसङ्ग्रह हो । यसबाहेक विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा शर्माका फुटकर निबन्धहरू प्रकाशित भएहको पाइन्छ । विधागत अवस्थालाई हेर्दा शर्माको कलम मुख्यतया निबन्ध विधामै सघन रूपमा केन्द्रित भएको देखिन्छ । समाजका विविध क्षेत्रमा भाँगीएर रहेका बेथितिलाई झल्काई मर्मभित्रै छुनेगरी प्रहार गर्नु यिनको प्रवृत्ति नै रहेको छ । यिनका निबन्धमा रमरम हास्यका साथमा मर्मभेदी व्यङ्ग्य प्रहार भएको पाइन्छ । नेपाली हास्यव्यङ्ग्य निबन्ध लेखनलाई थप उचाइमा पुऱ्याउन चोलेश्वर शर्माको योगदान उल्लेखनीय रहेको छ ।

चोलेश्वर शर्माको लेखनमा राष्ट्रमा व्याप्त विकृतिप्रतिको विमति प्रकट भएको छ । चरणगत प्रवृत्तिलाई हेर्दा यिनका पहिलो चरणका निबन्धमा पञ्चायती शासन व्यवस्थामा रहेको एकदलीय मनपरी तन्त्रप्रतिको स्वाभाविक प्रहार पाइन्छ । *म त अप्रिलफुल भएँछु* निबन्धसङ्ग्रहभित्रका निबन्धमा यिनै प्रवृत्तिहरू पाइन्छन् । दोस्रो चरणका निबन्धमा स्वतन्त्रताप्रतिको आग्रहका साथमा व्यवस्थाभित्र मक्किएर रहेका बेथिति र निकम्मापनलाई प्रतीकात्मक रूपमा प्रहार गरेको पाइन्छ । तेस्रो चरणका निबन्धहरूमा प्रजातान्त्रिक खुला वातावरणमा बढेको अराजकता, पार्टीकरण र स्वच्छन्दताले निम्त्याएको बेरोकतोका अवस्थालाई कटाक्षपूर्ण ढंगले चिरफार गर्ने काम गरिएको छ । व्यक्तिभित्रका कमजोरीलाई प्रहार गरी सुधिनका लागि घघच्याउने काम यिनका निबन्धमा गरिएको छ ।

प्रस्तुत लेखमा *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन* निबन्धसङ्ग्रहमा केकस्तो व्यङ्ग्य प्रहार पाइन्छ ? भन्ने प्राज्ञिक समस्याको निर्धारण गरी सोही क्रममा व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुग्ने काम भएको छ । यही समस्यामा केन्द्रित रहेर शोध्य निबन्धसङ्ग्रहको विश्लेषण गर्ने काम यहाँ गरिएको छ । चोलेश्वर शर्माको प्रस्तुत निबन्धसङ्ग्रहको अध्ययन व्यङ्ग्य चेतनामा केन्द्रित रही विश्लेषण नभएको अवस्था देखिएकाले उक्त प्राज्ञिक रिक्ततालाई पूर्णता दिनका लागि यस लेखमा व्यङ्ग्य लेखनको सैद्धान्तिक मान्यतालाई अध्ययनको आधारका रूपमा उठाइएको छ । माथि उल्लेखित प्राज्ञिक समस्यामा केन्द्रित रहेर उक्त निबन्धसङ्ग्रहमा प्रस्तुत व्यङ्ग्यका विविध सन्दर्भलाई विश्लेषण गर्नु नै यस लेखको उद्देश्य रहेको छ ।

अध्ययनको विधि

चोलेश्वर शर्माको *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन* निबन्धसङ्ग्रहमा प्रस्तुत भएको व्यङ्ग्यको खोजी र विश्लेषण गरी मूल्याङ्कन गर्नुमा यो अनुसन्धानात्मक लेख केन्द्रित रहेको छ । यस क्रममा शर्माको *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन* (२०७९) निबन्धसङ्ग्रहलाई प्राथमिक स्रोतान्तर्गतको आधार सामग्रीका रूपमा सङ्कलन गरिएको छ । हास्यव्यङ्ग्य लेखनसँग सम्बन्धित सिद्धान्तको अध्ययनका लागि पुस्तकालयीय माध्यमबाट द्वितीयक सामग्रीको उपयोग गरिएको छ । यसरी प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट सङ्कलित सामग्रीलाई आधार बनाई सम्बद्ध पाठविश्लेषणका आधारमा समस्याको प्राज्ञिक समाधानको खोजी गरी सामान्यीकृत निष्कर्ष निकालिएको छ । त्यसैले यो अनुसन्धान गुणात्मक र विश्लेषणात्मक प्रकृतिको रहेको छ ।

व्यङ्ग्यको सैद्धान्तिक परिचय

सामान्यतया हास्य र व्यङ्ग्यलाई समान रूपमा प्रचलनमा ल्याउने गरेको पाइन्छ । समाजका विकृतिमाथि कटाक्षपूर्ण प्रहार हुँदा व्यङ्ग्यको जन्म हुन्छ । व्यङ्ग्यले समाजमा पाइएका र पाउन सकिने खराबी र अकर्तव्यहरूको जानकारी दिँदै दुष्टताको विरोध र कर्तव्यप्रति सचेत गराइरहेको हुन्छ । भूत र वर्तमानको यथार्थ चित्रद्वारा भविष्यप्रतिको सतर्कता व्यङ्ग्यको उद्देश्य रहेको पाइन्छ (भट्टराई, २०५४, पृ. १८९) । व्यक्ति तथा समाजका बेढङ्गका कुराहरूलाई सोभै वा प्रतीकात्मक रूपमा कटाक्ष गर्दा व्यङ्ग्य प्रधान हुन्छ । हास्य बढी मात्रामा कामदीय प्रकृतिको हुन्छ । कामदी वा हास्यको प्रयोजन नैतिक हुन्छ । मानवीय त्रुटि, दोष र विकृतिउपर हाँसेर यसले ती विकारहरूबाट जोगिने चेतावनी दिन्छ । यसैले कामदीलाई नैतिक सुधारको प्रमुख साधन मानिन्छ (शर्मा, २०६३, पृ. ४७७) । हास्य र व्यङ्ग्यको काम समाजका बेथितिप्रति मजाकपूर्ण तरिकाले कटाक्ष गर्नु हो । हास्य र व्यङ्ग्य सहधर्मी हुन्, जहाँ हास्य छ त्यहाँ व्यङ्ग्य हुन्छ, जहाँ व्यङ्ग्य हुन्छ त्यहाँ कुनै रूपको हाँसो जरुर हुन्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने हास्य र व्यङ्ग्यमा अन्योन्याश्रय सम्बन्ध रहेको हुन्छ (भट्टराई, २०५४, पृ. १८९) । हास्यव्यङ्ग्यको प्रमुख पहिचान ठट्टौली पाराले समाजका विकृतिलाई कटाक्ष गर्नु हो । हास्यव्यङ्ग्यबाट समाज सुधार हुन्छ तर सुधारै गर्ने हेतुले लक्षित भई सधैं व्यङ्ग्यको सृष्टि भइरहँदैन । तैपनि ठुड मारिरहेका समाजका धेरै कुरीतिहरू, विकृतिहरू, अनीतिहरू जस्ताको मनोविरोधले त्यसप्रति हास्यास्पद भाव जनाउँछ (अर्याल, २०४४, पृ. २०) । हास्यव्यङ्ग्यका माध्यमबाट हुने अभिव्यक्ति प्रभावशाली हुन्छ । हास्य र व्यङ्ग्यका आआफ्नै प्रकृति रहेका छन् । हास्य र व्यङ्ग्यलाई सन्तुलित, कलात्मक रूपमा अभिव्यक्त गर्नु हास्यव्यङ्ग्यको खास मर्म हो । हास्य हर्ष र खुसीको परिचायक हो भने एउटा कुरा भनेभै गरेर अर्कै कुरा भन्नु वा छेड हान्नु व्यङ्ग्य हो (लामिछाने, २०६८, पृ. १४०) । व्यावहारिक प्रयोगलाई हेर्दा हास्यले बढी रोचक पक्षलाई र व्यङ्ग्यले बढी रूपमा घोचक पक्षलाई समेटेको देख्न सकिन्छ । सूक्ष्म रूपमा केलाउँदा हास्य र व्यङ्ग्यको प्रकृति केही भिन्न रहेको पाइन्छ ।

कुनै व्यक्ति वा वस्तुमा देखिने अप्राकृतिक अवस्थामाथि छेड हानेर कुरा गर्दा व्यङ्ग्यको सिर्जना हुन्छ । नेपाली बृहत् शब्दकोशमा व्यङ्ग्यको अर्थ अभिधा र लक्षणाभन्दा भिन्न व्यञ्जनावृत्तिद्वारा बोध हुने, छेडछाड गरेर भनिएको कुरो, व्यङ्ग्यार्थपूर्ण उक्ति, छेड भनी उल्लेख गरिएको छ । समाजमा जब विसङ्गति बढ्दै जान्छ तब सिर्जनाका माध्यमबाट त्यस्ता प्रवृत्तिमाथि कटु प्रहार गरिन्छ । व्यङ्ग्यले आफ्ना बृहत् साहित्यिक परिधिअन्तर्गत कुनै पनि मानवीय-सामाजिक दुर्गण अवगुण-दोष, दुर्वृत्ति-दुराचार, विकार-विकृति, मूर्खता-अज्ञान आदिलाई नै आफ्नो मुख्य लक्ष्य बनाउने र यस्ता स्थिति र प्रवृत्तिप्रति असहमति तथा आलोचनाको स्वर व्यक्त गरी तिनलाई खिज्याउने-गिज्याउने र छेड उपहास गर्ने कार्य मुख्य रूपमा गर्दछ (प्रभात, २०७०, पृ. ८४) । हास्य र व्यङ्ग्य परस्परमा निर्भर भएर आएको अवस्था देख्न सकिन्छ । जहाँ हास्यले मुख्यतः हास-परिहासको क्रीडाविनोदका आनन्द मुद्रामा र प्राप्तमा आफ्नो पहिचान प्राप्त गर्दछ त्यहीं व्यङ्ग्यले मुख्यतः उपहासपूर्ण छेडपेच र निन्दा तिरस्कारका साथै अभियोग-आक्षेपका क्लेशपीडापूर्ण आक्रामक मुद्रा र प्राप्तमा आफ्नो पहिचानको विस्तार गर्दै जान्छ (प्रभात, २०७०, पृ. ८९) । व्यक्तिका तहदेखि समाज तथा राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय जगत्मा देखापरेका विसङ्गति व्यङ्ग्यको विषय बन्दछ । व्यक्तिगत स्तरदेखि समाज र राष्ट्रमा हुर्किएका विकृति, विसङ्गतिहरूलाई साहित्यकारले व्यङ्ग्यको अस्त्र बनाई धारिलो प्रहार गर्दा सामाजिक सुधारको चेतना पनि अभिव्यक्त भएको हुन्छ । साहित्यकारले आफू बाँचेको समाजका अमिल्दा कुरा र अकर्मण्यतालाई थिलथिलो हुने गरी प्रहार गरेको हुन्छ (पन्थ, २०७३, पृ. ४) । मानिसले आफ्नो सीमा र अधिकारबाट टाढा गई व्यवहार सम्पादन गर्दा विकृतिको जन्म हुन्छ । त्यस्ता कुराप्रतिको विमतिस्वरूप व्यङ्ग्य पैदा हुन्छ । व्यङ्ग्यमा अभियोगी-आक्षेपी आक्रामक र वेधकताको प्रहार हुनैपर्छ र त्यसको सुधारात्मक उद्देश्य पनि हुनैपर्छ अनि त्यस

आक्रमण-प्रहारको लक्ष्य पनि हुन्छ, नै तर त्यो आक्रामकता प्रक्रिया र मात्राका साथै परिणामका दृष्टिले सन्तुलित हुनुपर्छ (प्रभात, २०७०, पृ. ९१-९२) । यसको अर्थ ठाडो नारावाजी मात्र नभई कलात्मक सौन्दर्यको अपेक्षा यसमा गरिन्छ ।

समाजमा जब अनुशासनभन्दा अराजकता बढ्दै जान्छ, तब बेथितिको जन्म हुन्छ । मानिस हाकाहाकी रूपमा भ्रष्ट बन्न पुग्छ । यस्ता प्रवृत्तिलाई खबरदारी गर्ने काम व्यङ्ग्यकारले गर्दछ । हास्यव्यङ्ग्यले विकृतिलाई उधिन्ने क्रममा पाठकमा पनि विद्रोहको सञ्चार गराएको पाइन्छ । यस्ता रचनाले शब्दका माध्यमबाट प्रवेश गरेर श्रोता वा पाठकका नसानसामा छरिएर जिउने सिरिङ्गा पारिदिन्छन् । सम्बन्धित पात्र स्वयंले पनि सुनुञ्जेल मिठो तर बुझेपछि तितो अनुभव गर्नुपर्ने यसको प्रतिक्रिया हुन्छ । हास्यव्यङ्ग्य समाज, जीवन, संस्कार आदि अनेकौं तत्त्वहरूसँग सापेक्षित तर प्रतिगामी प्रवृत्तिका रूपमा बाँचेको हुन्छ (सुवेदी र शर्मा, २०४७, पृ. द) । व्यक्तिले आफूलाई कर्तव्यबाट बाहिर नलैजानका लागि सिस्नोपानी लगाउने काम लेखकले गरेका हुन्छन् । यसैले व्यङ्ग्यकारहरू सधैं विपक्षी धारबाट हिँडेका हुन्छन् । मानवीय खराब प्रवृत्तिमाथि प्रहार गरी सुधारको चेतना प्रवाहित गरी सुशासन र सदाचार स्थापनाका लागि यस्तै व्यङ्ग्यात्मक रचनाहरूले मलजल गरेका हुन्छन् ।

छलफल र परिणाम

निबन्धकार चोलेश्वर शर्माद्वारा २०७९ सालमा प्रकाशनमा ल्याइएको *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन* कृतिमा २०४१ सालदेखि २०५४ सालको अवधिमा लेखिएका निबन्धहरू समेटिन आएका छन् । राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय पत्रिकारूमा प्रकाशित यी निबन्धमा तत्कालीन समयका बेथितिमाथि निर्मम प्रहार गरिएको पाइन्छ । यस सङ्ग्रहमा जम्मा एक्काईसवटा निबन्धहरू समेटिएका छन् । मानवीय कमजोरी तथा सामाजिक क्षेत्रमा विद्यमान कामचोर प्रवृत्ति र छलकपटपूर्ण व्यवहारप्रतिको निन्दापूर्ण कटाक्ष यी निबन्धमा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । राष्ट्र र राष्ट्रिय चिन्तनका साथमा मानवीय अस्तित्वमाथि नै प्रश्न उठाउने काम यी निबन्धमा गरिएको छ । यिनका सबैजसो निबन्धमा शिष्ट तर आक्रामक प्रहार पाइन्छ । उपहासपूर्ण छेडखानका साथमा त्यस्ता विकृतिप्रतिको लेखकीय विमति सशक्त रूपमा प्रकट भएको छ । व्यङ्ग्यपूर्ण प्रहार पाइनुका साथै तुच्छ प्रवृत्तिका मानिसलाई सच्चिन र सुमार्गमा हिँड्नका लागि आग्रह पनि गरिएको छ । प्रस्तुत रूपमा गम्भीर कटाक्ष र अप्रस्तुत रूपमा सुधार तथा परिष्कारको आग्रह यी निबन्धमा व्यक्त भएको छ । यस सङ्ग्रहका निबन्धले विविध क्षेत्रका विकृतिलाई तारो बनाएको देखिन्छ । यहाँ प्रतिनिधिमूलक रूपमा व्यङ्ग्यले समेटेका सन्दर्भहरूलाई निम्न उपशीर्षकमा प्रस्तुत गरिएको छ :

साहित्यिक क्षेत्रका विकृतिमाथिको प्रहार

निबन्धकार चोलेश्वर शर्माका निबन्धमा साहित्यका क्षेत्रमा व्याप्त विकृतिप्रतिको सशक्त विमति रहेको छ । यस सङ्ग्रहका 'साहित्य र मृत्युबारे फाटफुट कुरा', 'स्तरीय रचनाको प्रश्न', 'सङ्कट मोचनका निमित्त पिँडालीलाई चिठी', 'दोषी चस्मा जर्जसाहेब र पिँडालीजी', 'पुरस्कार पाउनुको नमज्जा', 'नेपाली साहित्यमा शर्माहरू' निबन्धमा साहित्य क्षेत्रमा देखिएका विकृति र भोगिएका समस्यालाई प्रकाश पारिएको छ । साहित्य र मृत्युबारे फाटफुट कुरा' निबन्धमा साहित्य क्षेत्रका निकम्मा प्रवृत्तिलाई छेड हानिएको छ । "अहिलेको मण्डलीले साहित्य शुन्यप्रायः रच्छ, धेरै देखाउँछ र थोरै पढ्छ, अलिअलि साहित्यिक राजनीति गर्छ र बाँकी समय पायो भने गाली थुकिरहन्छ, समाज, साहित्य, सहधर्मी, सहधर्मिणी सबैलाई । तिलबराबर कमबेसी नगरी" (शर्मा,

२०७९, पृ. २२) । साहित्यमा लागेका ढोंगीहरूप्रतिको सशक्त प्रहार यहाँ पाइन्छ । ‘स्तरीय रचनाको प्रश्न निबन्ध’मा ‘चिप्लेटी’ पत्रिकाको नामकरणका सम्बन्धमा कटाक्ष गरी साहित्य क्षेत्रका आडम्बरपूर्ण व्यवहारप्रति प्रहार गरिएको छ । साहित्यको स्तरीयता मापनको आधार के ? भनी गभीर प्रश्न तेर्स्याइएको छ । “आज जहाँ सबै कुराको मोल छ, त्यहाँ स्तरीय रचनाको छैन र ? के तपाईंको सहयोगभित्र सबै अटाएको छ ? नत्र तपाईं जस्ता यस जगत्का सृष्टि, स्थिति र संहारकर्ता पशुपतिलाई थाहा त हुनैपर्ने हो रचनाकारको मर्का । के रचना लेख्न लेखकलाई कुनै परिश्रम पर्दैन ? पसिना बगाउनुपर्दैन ?” (शर्मा, २०७९, पृ. ५८) । प्रतीकात्मक रूपमा प्रहार गरी लेखक साहित्यकारको मूल्यको खोजी गर्ने काम गरिएको छ । ‘सङ्कट मोचनका निमित्त पिँडालीलाई चिठी’ शीर्षकको निबन्धमा साहित्यकारलाई भन्दा गृह मन्त्रालयको अधिकृतलाई ठूलो ठान्ने मानवीय प्रवृत्तिप्रति कटाक्ष गरिएको छ । पञ्चायत कालमा वीपीको खेदो खन्नेहरूले प्रजातन्त्रकालमा वीपीको प्रशंसा गाउन थाल्नुलाई मानिसभित्र रहेको स्वार्थी चरित्रका रूपमा प्रस्ट पारिएको छ । ‘पुरस्कार पाउनुको नमज्जा’ निबन्धमा साहित्यमा हुने केन्द्र र मोफसलको विभेदलाई मार्मिक रूपमा कटाक्ष गरिएको छ । टिप्पणीकारको नेपाली साहित्यमा लेखेर पनि केही आर्जन गर्न सकिन्छ, भन्ने भनाइप्रति कटाक्ष गरी साहित्यकारको निरीह अवस्थालाई प्रस्तुत गरिएको छ । ‘नेपाली साहित्यमा शर्माहरू’ शीर्षकको निबन्धमा नेपाली साहित्यमा शर्मा नामबाट कलम चलाउनेहरूको सन्दर्भलाई उठान गरी घोचकपूर्ण शैलीमा विसङ्गतिमाथि प्रहार गरिएको छ । साहित्य क्षेत्रमा रहेका विकृतिलाई सूक्ष्म रूपमा केलाई मर्ममा छुनेगरी प्रहार गर्ने काम शर्माद्वारा गरिएको छ ।

राजनीतिक क्षेत्रका विकृतिप्रतिको व्यङ्ग्य

चोलेश्वर शर्माका निबन्धमा पञ्चायतकालीन निरङ्कुश व्यवस्थामा बढेका विकृति तथा प्रजातान्त्रिक खुला समाजमा व्याप्त विसङ्गतिप्रतिको गहिरो कटाक्ष व्यक्त भएको छ । ‘मेरो गाउँको नाउँ छैन’, ‘मलाई चुनाव नामको आम मिठो लाग्छ’, ‘मास्कवादका बाटामा नेपाल’, ‘नेपालको खेती’ जस्ता निबन्धमा राजनीतिक क्षेत्रमा हुर्किएका बेथितिप्रतिको कटाक्ष पाइन्छ । जनतालाई सधैं भ्रममा पार्ने कला भएको नेतृत्वप्रति मर्ममै पुग्नेगरी प्रहार गरिएको छ । “जुनवेला बाहिरका मान्छे बाटाघाटाको हावापानीको कटुवचनको असुविधाको चिन्ता नगरी हात जोडेर नम्रता र दाँत जोडेर निर्लज्जता प्रकट गर्दै नौनीका/ब्याँसाका प्रतिमूर्ति बनेर आउँछन् त्यसबेला गाउँलेले चुनाव भन्ने महामारी गाउँमा प्रवेश गरेछ भन्ने थाहा पाउँछन्” (शर्मा, २०७९, पृ. ६२) । चुनावका बेला विभिन्न आश्वासन बाँड्ने तर पछिबाट फर्केर गाउँमा नजाने नेताहरूप्रति गहिरो प्रहार यहाँ पाइन्छ । ‘मलाई चुनाव नामको आम मिठो लाग्छ’ भन्ने निबन्धमा नेताहरूले जनतालाई चुसेर छोक्रा बनाएको अवस्थालाई प्रकाश पारिएको छ । उक्त निबन्धमा चुनावका समयमा हुने विकृतिलाई मसिनो गरी प्रस्तुत गरिएको छ । “आम नेताले जनतालाई आमभैँ स्वाद लिईलिई चुस्छन् । आँखा चिम्लेर । यसैले यसलाई आम चुनाव भनिन्छ । यसलाई महानिर्वाचन पनि भन्छन् । भनिएको यथार्थमा महानिर्वाचन हो । गुलियो छान्ने प्रक्रिया । ‘कमाउनु’को गुलियो । मतदाता उमेदवार दुवैलाई चुनाव कमाउको अर्को नाउँ हो” । (शर्मा, २०७९, पृ. ८६) । राजनीतिक पार्टीहरू आफ्ना घोषणापत्रमा समावेश गरेका महत्वाकांक्षी कुराहरूप्रति कटाक्ष गरी यसरी प्रहार गरिएको छ : “संसारका ठूलाबडा कहलिएका राष्ट्रले विगत पचास वर्षमा जुन कार्य गर्न सकेनन्, हाम्रा पार्टीहरूका पन्ध्र वर्षका घोषणापत्रले गर्छन् । कागजी काममा हाम्रा नेताहरू पनि कम छैनन् । सधैं अगाडि छन्, संसारले जानिसकेको छ” (शर्मा, २०७९, पृ. ९०) । काम नगर्ने कुराले आकाशका तारा खसाल्ने हाम्रा पार्टी र नेताहरूको असली अनुहारलाई यहाँ देखाइएको छ । कागजमा लेखेर दुनियालाई देखाउने तर कार्यान्वयन गर्नतर्फ चासो नराख्ने पार्टीहरूको प्रवृत्तिलाई व्यङ्ग्य गरिएको छ । ‘मास्कवादका बाटामा नेपाल’ शीर्षकको निबन्धमा नेताहरूको चरित्रलाई प्रस्ट पारिएको छ । “सञ्जयहरू द्वापरका महाभातकालमा मात्र होइन, कलिकालमा पनि उस्तै छन् । बम्बईमा एउटा सञ्जयले ए के ४७ राइफल राख्यो । बस्यो जेल पनि ।

सञ्जयहरू बोलीभन्दा गोलीमा विश्वास गर्छन् । ज्यादै बुद्धिमान्, दूरदर्शी । तर यो रचना त्यस रामराज्यमा पूरा भएन” (शर्मा, २०७९, पृ. ९२) । प्रतीकात्मक रूपमा समकालीन राजनीति र नेतृत्वप्रतिको प्रहार यहाँ पाइन्छ । आचार विचारमा स्वलन आउँदाको परिणामलाई खुलस्त रूपमा प्रकाश पारिएको छ । ‘नेपालको खेती’ निबन्धमा पहिलो खेती राजनीति, दोस्रो प्रजातन्त्र, तेस्रो भाषण भनी राजनीतिक क्षेत्रलाई कटाक्ष गरिएको छ । प्रजातान्त्रिक समाजमा केवल भाषण खाने र ओछ्याउने प्रवृत्ति रहेकोप्रति प्रहार गरिएको छ ।

सामाजिक अवस्थामाथिको व्यङ्ग्य

चोलेश्वर शर्माका निबन्धमा सामाजिक जीवनका विकृति र विसङ्गतिमाथि प्रहार गरिएको पाइन्छ । सामाजिक व्यवहार र चिन्तनमा देखिएका ढोंगी प्रवृत्तिमाथिको कटाक्ष यहाँ पाइन्छ । आधुनिक समाजमा हुर्किएका विकृतिहरूलाई मसिनोगरी प्रहार गर्ने काम यहाँ भएको छ । ‘अन्तर्राष्ट्रिय युवा वर्ष’, ‘भ्यागुता महान्’, ‘गुरुपूर्णमा : एक चर्चा’, ‘मेरो गाउँको नाउँ छैन’, ‘सुँगुरका खोरमा बुद्धिजीवीको लघु प्रवचन’, ‘कुकुरहरूका पक्षमा’ आदि निबन्धमा सामाजिक व्यवहारमा आएको स्वलनका साथमा मानवीय ढोंगी प्रवृत्तिलाई कटाक्ष गरिएको छ । ‘भ्यागुता महान्’ निबन्धमा रड बदल्ने मानिसको छुद्र प्रवृत्तिलाई झल्काइएको छ । मानवीय स्वार्थी व्यवहार र प्रवृत्तिलाई कटाक्षपूर्ण शैलीमा यसरी प्रस्तुत गरिएको छ :

जुन बेलादेखि मानिसले माछा खान जान्यो र खोलानाला, ताल, पोखरी, सरोवर र समुद्रमा माछा मार्न लाग्यो त्यस बेलादेखि नै भ्यागुताहरू विषमताका शिकार भए । तिनलाई मान्छेले तिरस्कार गर्‍यो । हात परेका भ्यागुतालाई यत्रतत्र मिल्काइदियो । आज आएर बल्ल भ्यागुताको उचित कदर हुन थालेको छ । वास्तवमा भ्यागुताहरू प्राचीनकालमा पनि भ्यागुता नै थिए । (शर्मा, २०७९, पृ. ३०)

‘गुरुपूर्णमा एक चर्चा’ निबन्धमा समाजमा गुरुप्रति गरिने अवहेलनालाई मार्मिक रूपमा कटाक्ष गरिएको छ । एक दिने कर्मकाण्डी प्रवृत्तिप्रतिको व्यङ्ग्य सशक्त बनेर आएको छ । बाह्र महिना गुरुको अनादर गरी एक दिनको लोलोपोतो पूरा गर्न गुरुपूर्णमाका दिन सार्वजनिक विदा दिइएको कार्यप्रति लक्षित गरी विमति प्रकट गरिएको छ । “गुरु वर्षभर उपहासको पात्र रहे पनि गुरुपूर्णमाका विदाले गुरुप्रतिका अनादर, अनास्थाका भाव मेटिन्छन् । पाप पखालिन्छन् । वर्षभरका पाप बागमतीमा एक स्नानले वा पशुपतिका एक दर्शनले पखालिएभैं” (शर्मा, २०७९, पृ. ५३) । निबन्धको भित्री मर्मलाई अध्ययन गर्दा गुरुको गरिमालाई उठाउने कुरामा ध्यान दिन आग्रह गरिएको छ । ‘मेरो गाउँको नाउँ छैन’ निबन्धमा मानवीय स्वभाव र सामाजिक व्यवहारमा आएको पन्यालो अवस्थालाई कटाक्षपूर्ण शैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ । सहरको नजिक भएर पनि प्रतिकूलता भोग्नुपरेको गाउँको यथार्थ अवस्था र मानिसको नक्कली व्यवहारलाई यसरी कटाक्ष गरिएको छ :

चर्चा पानीबाहेक जेसुकैमा गरियोस्, पानी मिसाएरै गरिन्छ । जलस्रोतको धनी देशमा यति सुविधा त हुनैपन्यो । सबै कुरामा पानी मिसाउनु देशको खास विशेषता भएको छ । दूध पन्यालो, पैसा पन्यालो, नीति पन्यालो, राजनीति पन्यालो, धर्म पन्यालो दर्शन पन्यालो । धारामा बाहेक सबै ठाउँ पानी प्रचुर प्रवाहित छ । (शर्मा, २०७९, पृ. ६९)

व्यक्तिदेखि प्रशासन, राजनीति सबै क्षेत्रमा भएका विकृतिलाई धज्जी उडाउने काम शर्माद्वारा गरिएको छ । मानिस व्यक्तिगत स्वार्थका पछि लागेर इमान गुमाएको तितो यथार्थलाई प्रकाश पार्ने काम गरेको पाइन्छ ।

प्रशासनिक क्षेत्रका विकृतिमाथिको व्यङ्ग्य

चोलेश्वर शर्माले नेपालको प्रशासनिक संयन्त्रमा विद्यमान ढिलासुस्ती, सेवाग्राहीप्रतिको अनुत्तरदायी व्यवहार अनि तडकभडकपूर्ण आडम्बरलाई खोल्स्याउने काम गरेका छन् । पञ्चायतकालीन प्रशासनिक

संयन्त्रका साथै प्रजातान्त्रिक समयमा हुर्किएका प्रशासनिक क्षेत्रका विकृतिमाथिको प्रहार सशक्त बनेर आएको पाइन्छ। 'वृक्षारोपण गाईजात्रा महोत्सव', 'अन्तर्राष्ट्रिय युवा वर्ष', 'सुगुरको खोरमा बुद्धिजीवीको लघु प्रवचन' जस्ता निबन्धमा प्रशासनिक क्षेत्रका विकृतिलाई कटाक्षपूर्ण शैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ। जनतालाई सेवा प्रदान गर्ने कार्यालय नै कामचोर हुनुका साथै भ्रष्ट बन्दै गएको अवस्थालाई संवेदनशील रूपमा उठाइएको छ। देखावटी रूपमा प्रचार गर्नका लागि मात्र काम गर्ने तर संरक्षणतर्फ चासो नदिने प्रवृत्तिलाई यसरी कटाक्ष गरिएको छ :

युवावर्षका सन्दर्भमा फेरि बिरुवा रोपिए। वर्तमान नेपालमा बिरुवाको नियति नै रोपिनु र एक रोपिई दुई उखेलिनु हो। संरक्षणको आवश्यकता पनि महसूस गरियो। यद्यपि संरक्षण गरिएनन्। सबै काम गर्दा एउटा नगरे पनि हुन्छ। त्यो काम बालक वा वृद्धका धर्मराउँदा हातमा सुम्पियो। देश त सबैको हो। (शर्मा, २०७९, पृ. १७)

नेपालको प्रहरी प्रशासनदेखि आम क्षेत्रमा भएका कमजोरीप्रति खबरदारी गर्ने काम शर्माद्वारा गरिएको छ। सामान्य रूपमा विषयलाई उठान गरी सबै क्षेत्रमा विकृति भित्रिएको कुरालाई निबन्धमा प्रकाश पारिएको छ। नेपाली सुरक्षा संयन्त्र र प्रशासनिक कार्य र सामर्थ्यप्रतिको कटाक्ष यसरी गरिएको छ :

नेपालका जलस्रोतबाट भ्यागुतालाई भाग्न नदिन प्रहरी र सेनाबललाई सङ्गठित गरी प्रयोग गरिनेछ। प्रहरीहरूलाई भ्यागुताको चिल्लोपनासँग लड्ने क्षमता प्रदान गरिनेछ। तिनलाई सुन्तला पानीमा होइन सङ्गो पानीमा पौने तालिम दिइनेछ। पौने तालिममा विदेश भ्रमणको अवसर पनि दिइनेछ। यसले प्रहरी सेवामा आकर्षण बढाउनेछ। (शर्मा, २०७९, पृ. ३२-३३)

प्रहरी तथा सेनाको विद्यमान कार्यशैलीप्रतिको कटाक्ष यहाँ पाइन्छ। सबै कुरामा व्यक्तिगत स्वार्थ हेर्ने तर आफ्नो जिम्मेवारी सहज रूपमा पूरा नगर्ने उच्चपदस्थहरूप्रति पनि मार्मिक रूपमा व्यङ्ग्य गरिएको छ। मानवीय स्वभावमा परिष्कारको अपेक्षा यहाँ गरिएको छ।

मुकुन्डोधारी प्रवृत्तिमाथिको व्यङ्ग्य

चोलेश्वर शर्माका निबन्धले छद्मभेषी मुकुन्डो लगाएकाहरूको यथार्थ चरित्रलाई उदाङ्गो पारी देखाउने काम गरेका छन्। मानिसको बाहिर देखिने स्वरूप र भित्री चरित्र फरक रहेको हुनाले निम्त्याएको समस्यालाई यथार्थ रूपमा प्रकाश पार्ने काम गरिएको छ। 'परम् कर्तव्य र खोलाका माछा', 'मेरो गाउँको नाउँ छैन', 'मास्कवादका बाटामा नेपाल' जस्ता निबन्धमा बाहिर मुकुन्डो धारण गरी वास्तविक चरित्रलाई लुकाउने प्रवृत्तिको तीव्र कटाक्ष पाइन्छ। "आफूलाई एक मात्र साँचो/निःस्वार्थ जनप्रतिनिधि ठान्ने अनेक स्वयम्भू राजनीतिक / सामाजिक कार्यकर्ता सेवक / उद्धारकको नयाँ मोडेलको एक थान मुकुन्डो गोजीमा राखेर गाउँ पस्छन् र गाउँलेसँग भेट गर्नुअघि गोजीबाट मुकुन्डो भिकेर धारण गर्छन्" (शर्मा, २०७९, पृ. ६३)। व्यक्तिका स्वभावदेखि समाज र राष्ट्रमा मक्किएर रहेका विकृतिको धज्जी उडाउने काम शर्माका निबन्धमा भएको छ। 'मास्कवादका बाटामा नेपाल' निबन्धमा शाब्दिक कलाद्वारा नेतृत्वभित्र छोपिएर रहेको वास्तविक यथार्थलाई छरपस्ट पारिएको छ। सबैका अनुहारहरू मास्कले छोपिएको सन्दर्भलाई यसरी उठाइएको छ।

नेपाल मास्कवादका बाटामा उन्मुख छ। अग्रसर छ। राजनीति सत्ता प्राप्तिका लागि मात्र भएको छ। सत्ता-सिँढी उक्लदै गएपछि सबै नक्कली अनुहारहरू मास्कले छोपिन्छन्। जो मास्कमा छैन, आफ्नै अनुहारमा छ, रूपमा छ, विचारमा छ, व्यवहारमा छ, ऊ सधैं असफल र भूटो छ। (शर्मा, २०७९, पृ. ९४)

नेपालको पौराणिक संस्कृति र प्रसङ्गलाई उठान गरी वर्तमानको मुकुण्डोधारी प्रवृत्तिलाई बलियो गरी उधिन्ने काम गरिएको छ । मिथकीय सन्दर्भका साथमा व्यक्तिका स्वभाव र सामाजिक व्यवहारमा छोपिएर रहेका मुकुण्डोधारीहरूप्रति सशक्त प्रहार गर्ने काम गरिएको पाइन्छ । “नेपाल पौराणिक कालदेखि नै लीलाभूमि हो । क्रीडाभूमि हो देवी-देवताहरूको । वर्तमान राजनीति, समाज, अर्थ, शिक्षा, संस्कृति र सभ्यता सबै लीला हो । त्यही लीलाको वर्तमान संस्करण मास्क हो । मास्कवाद हो” (शर्मा, २०७९, पृ. ९५) । मानिस बाहिरबाट हेर्दा असल र नैतिकवान् देखिने तर भित्र भने फरक रूपको बन्ने अवस्थाप्रतिको व्यङ्ग्य यहाँ पाइन्छ । बाहिर सदाचारी देखिनेहरू भित्रचाहिँ व्यभिचारी रहेको कुरालाई सान्दर्भिक रूपमा व्यङ्ग्य गरिएको छ ।

आर्थिक विसङ्गतिमाथिको व्यङ्ग्य

चोलेश्वर शर्माका निबन्धमा देशको आर्थिक अवस्थाप्रतिको चिन्ता व्यक्त भएको पाइन्छ । सामाजिक पृष्ठभूमिमा देशमा विद्यमान रहेको आर्थिक शोषणलाई केही निबन्धमा मार्मिक रूपले प्रस्तुत गरिएको छ । *म त अप्रिलफुल भएँछु* निबन्धसङ्ग्रहका निबन्धहरूमा यो पाटो सघन रूपमा आएको पाइन्छ । उक्त निबन्धसङ्ग्रहका ‘भ्यागुता महान्’, ‘घण्टाकर्णको अर्थशास्त्र’, ‘मेरो गाउँको नाउँ छैन’ निबन्धमा आर्थिक विषय र भाँगीएका विकृतिलाई गम्भीर रूपमा प्रकाश पारिएको छ । ‘भ्यागुता महान्’ निबन्धमा नेपाली योजनाको अवस्थालाई कटाक्ष गरी यसरी प्रहार गरिएको छ :

अब नेपाली विकासको मूल भ्यागुताकेन्द्री हुनेछ । सम्पूर्ण विकास आयोजना भ्यागुताले सञ्चालन गर्नेछन् । यसअन्तर्गत अर्थ मन्त्रालयमा पनि भ्यागुता विभाग खोलिनेछ । वाणिज्य मन्त्रालयअन्तर्गत एउटा ‘भ्यागुता व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र’ खोलिनेछ । यसले नेपाली भ्यागुताको निर्यात व्यापार वृद्धिका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा कोशिश गर्नेछ । यसको प्रधान कार्यालय काठमाडौँमा र शाखाहरू बैङ्कक, मनिला, टोकियो, मास्को, लन्डन, जेनेभा र न्यूयोर्कमा रहनेछन् । (शर्मा, २०७९, पृ. ३२)

विकासले मूर्त गति लिन नसकेको अवस्थालाई ध्वन्यात्मक रूपमा प्रकाश पारिएको छ । वर्तमान समयमा सबै नेपाली युवाहरू लाम लागेर विदेश जाने प्रवृत्तिलाई यहाँ कटाक्ष गरिएको छ । ‘घण्टाकर्णको अर्थशास्त्र’ निबन्धमा नेपालीहरूको मगन्ते चरित्रलाई तीक्ष्ण रूपमा प्रहार गरिएको छ । सांस्कृतिक रूपमा मनाइने घण्टाकर्ण पर्वको पृष्ठभूमिबाट नेपालको मगन्ते अर्थतन्त्र र चिन्तनप्रति यसरी व्यङ्ग्य गरिएको छ :

माग्नु नै नाङ्गिनु हो । सुट्टाईमा विदेश गएर मागिहिँडे पनि नाङ्गिएकै त छौँ हामी । सन्दर्भ- देशको होस् कि व्यक्तिको- एकै हो । निर्लज्ज भएर उभिएपछि केही त पाइन्छ नै । निर्लज्जताको कदर गर्ने व्यक्ति यस संसारमा अभै छन् । नेपालमा माग्नु र माग्नेलाई दिनु सामाजिक अपराध भए पनि नेपालले देशबाहिर जेट चढेर माग्नु अपराध हुँदैन । माग्नु हाम्रो जन्मसिद्ध अधिकार हो । (शर्मा, २०७९, पृ. ४५)

सांस्कृतिक रूपमा मनाइने घण्टाकर्ण पर्वलाई आर्थिक सङ्कलनको माध्यम बनाउन सके राष्ट्रको अर्थतन्त्रले गति लिने थियो भन्ने कुरा व्यङ्ग्यात्मक शैलीमा व्यक्त भएको छ । आर्थिक विकासमा प्रतिपादन भएका नीति र सिद्धान्तको उठान गरी जतिसुकै अनुदान र सहयोग ल्याए पनि प्रगति हुन नसकेको हाम्रो अवस्थालाई यसरी व्यङ्ग्य गरिएको छ :

घण्टाकर्णको पर्वले हाम्रो आर्थिक जगत्मा राम्रो प्रभाव पार्न सक्छ । पूँजीवादी, समाजवादी वा मिश्रित आर्थिक प्रणालीभन्दा घण्टाकर्ण आर्थिक प्रणाली नेपालको सन्दर्भमा बढी प्रभावकारी र लाभकारी हुन सक्छ । अन्यथा विदेशबाट जतिसुकै ठूलो सहयोग, सहायता, ऋण, अनुदान, भिक्षा पाए पनि नेपालको विकासमा बालुवामा पानी पोखेभै हुन्छ । भएकै छ । (शर्मा, २०७९, पृ. ४५)

चोलेश्वर शर्माको लेखनमा शाश्वत कुरा पाइन्छ । पञ्चायतकालमा लेखिएको प्रस्तुत निबन्ध वर्तमानको गणतन्त्रकालमा उत्तिकै सान्दर्भिक रहेको छ । राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको कहालीलाग्दो अवस्थाप्रतिको सघन प्रहार यहाँ व्यक्त भएको छ । यसरी हेर्दा शर्माका निबन्धमा आर्थिक रूपमा जर्जर बन्दै गएको नेपालको यथार्थ अवस्थाको झलक प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।

मानवीय प्रवृत्तिमाथिको व्यङ्ग्य

चोलेश्वर शर्माका निबन्धमा मानिसको छुट्टा प्रवृत्तिलाई सजीव रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । अरू प्राणीहरू आआफ्नो कर्तव्यमा रहेको तर मानिसले भने आफ्नो मौलिकतालाई नै गुमाउँदै गएको अवस्थाप्रतिको मर्मभेदी व्यङ्ग्य निबन्धमा प्रस्तुत भएको छ । ‘परम् कर्तव्य र खोलाका माछा’, ‘भ्यागुता महान्’, ‘सुगुरका खोरमा बुद्धिजीवीको लघु प्रवचन’, ‘कुकुरहरूका पक्षमा’ आदि निबन्धमा मानवीय प्रवृत्तिमाथि नै प्रहार गरिएको पाइन्छ । “वैज्ञानिक अनुसन्धानअनुसार सम्पूर्ण खाद्य पदार्थहरूमध्ये सबैभन्दा बढी प्रोटीन भ्यागुताका मासुमा हुन्छ । प्रोटीन पाइने भएपछि सबै कुरा आँखा चिम्लेर आहार बनाउनु आजको सभ्यता हो । आजका अखाद्य भोलि प्रोटीनयुक्त भएर के के पर्छन् खाद्यमा, हेर्दै जानोस्” (शर्मा, २०७९, पृ. ३५) । भ्यागुतालाई मानिससँग आरोप गरी समकालीन युगका विसङ्गति र मानिसको स्वार्थी प्रवृत्तिमाथि गम्भीर रूपमा कटाक्ष गरिएको पाइन्छ । यसैगरी ‘सुगुरका खोरमा बुद्धिजीवीको लघु प्रवचन’ निबन्धमा मानिस सुगुर जत्तिको पनि हुन नसकेको यथार्थलाई मर्मभेदी रूपमा यसरी प्रहार गरिएको छ :

सुँगुर जति होइन, आधा मात्र पनि शान्तिप्रिय भइदिए मलाई आज यतिबेला यसरी व्यङ्ग्य लेखिरहनुपर्ने थिएन । सके मैले व्यङ्ग्यको विषय नै पाउँदिनथेँ । म धेरै स्तुति लेखेँ । निन्दा पनि लेखेँ अभै बढी । नभन्दै त्यो त मेरो रुचिकै विषय हो । वा लेखेँ साहित्य र संस्कृतिको परिचय दिने नमूना गीतहरू । तर संसार उस्तै छ । म व्यङ्ग्य लेख्दै छु । (शर्मा, २०७९, पृ. ६७)

मानिसमा आएको स्वलन र कृत्रिमताप्रतिको विमति सघन रूपमा प्रकट भएको छ । मानिसमा देखिएको आडम्बरपूर्ण व्यवहारलाई लक्षित गरी मर्ममा घोच्ने गरी व्यङ्ग्यप्रहार गरिएको छ । “आजसम्म कुनै पनि सुँगुर मानिस भएको जानिएको छैन, भगवान् भएको प्रमाणचाहिँ छ । मानिसहरू नै सुँगुर भएका उदाहरण प्रशस्त छन् । तपाईंहरू मानिस भए पनि बाँच्न कठिन छ । सासैपिच्छे नाटक, अभिनय गर्न सन्नुहुन्छ ?” (शर्मा, २०७९, पृ. ७०) । मानिसले ठाउँ र अवस्था हेरेर आफ्नो निष्ठासमेत बेचन पछिनुपर्ने प्रवृत्तिलाई मार्मिक रूपमा प्रहार गरिएको पाइन्छ । एकलोपन र कृत्रिमताले निसास्सिएको मानिसलाई अबोध प्राणीका सङ्गतबाट सान्त्वना प्राप्त हुने कुरालाई यहाँ व्यक्त गरिएको छ । एकलोपनको महसुस गर्ने मानिसलाई कुकुरले साथ दिएको सन्दर्भद्वारा मानिस स्वार्थी र अवसरवादी भएको तर कुकुरहरूले आफ्नो पहिचान नगुमाएको वास्तविकतालाई यसरी प्रहार गरिएको छ :

एकलै हुन्छन् उनीहरू यस विशाल संसारमा । नाताले आफ्ना र भावनाले, मनले, मुटुले पराइहरूका भीडमा । एकलै । उपेक्षित । विवश । निरुपाय । उनीहरूलाई हेर्ने कोही हुँदैनन् । कुकुरहरू मात्र हुन्छन् । यसै पनि आज सभ्यता र आधुनिकताका दम्भ गर्ने धेरै सन्तानका आँखामा बाबुआमा र कुकुरहरू एकै तहका हुन्छन् । (शर्मा, २०७९, पृ. ७४)

पछिल्लो समयमा सन्तानहरूमा देखिएको स्वार्थी मानसिकता तथा आफ्ना बाबुआमालाई अलपत्र पारेर हिँड्ने प्रवृत्तिलाई मार्मिक रूपमा व्यङ्ग्य गरिएको पाइन्छ । मानिसले दिनदिनै आफ्नो स्वत्व गुमाउँदै गएको अवस्थाप्रति निबन्धकारको चिन्ता व्यक्त भएको पाइन्छ ।

सांस्कृतिक व्यवहारमाथिको व्यङ्ग्य

चोलेश्वर शर्माका निबन्धमा हाम्रा परम्परागत धर्म, संस्कार र मूल्यमा आएको स्खलनप्रतिको सशक्त खबरदारी पाइन्छ । यिनका निबन्धले धार्मिक तथा सांस्कृतिक क्षेत्रमा भित्रिएका आडम्बरपूर्ण व्यवहारलाई कटाक्षपूर्ण शैलीमा प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । केही निबन्धहरूमा बाउबाजेका कर्म र संस्कारहरूलाई छाड्दै गएका नयाँ पुस्ताका व्यवहार र आचरणहरूप्रति तीव्र व्यङ्ग्य प्रहार गरिएको छ । “जुन भित्तामा बाउबाजेले मकैका भुत्ता/धानका बालाका कलात्मक पुतली/खुर्सानाका माला/लसुनप्याजका मुठा/कर्कलाका चुल्हा/लुगाफाटा वा त्यस्तै केही भुन्द्याउँथे तिनैमा यिनले श्री देवी/ऐश्वर्या/माधुरी/मिथुन/कपिल/गावस्कर/मेराडोना/पेले/मेडोना भुन्द्याउँछन्” (शर्मा, २०७९, पृ. ६४) । मानिसले बोली र व्यवहारमा परम् कर्तव्यको आदर्शलाई जप्ने तर व्यवहारमा त्यसको ठिक विपरीत अवस्था देखिने प्रवृत्तिलाई घोचक शैलीमा बाहिर ल्याइएको पाइन्छ । “परम कर्तव्यका जङ्गलमा तपाईं हामी जस्ता मुख मात्र चलाएर अति महत्वाकांक्षा पाल्ने र हात बाँधेर पनि छातीमा रौं छ भन्न नछोड्ने नेपाली उद्यमीहरूले गर्न सक्ने एक मात्र पुरुषार्थी काम यही नै हो । यसबाट नै हाम्रा पितापुर्खाले परलोकमा तृप्तिको अनुभव गर्नेछन्” (शर्मा, २०७९, पृ. २) । हामीकहाँ विकास भएको गफ संस्कृतिलाई प्रहार गर्ने काम शर्माले गरेका छन् । धार्मिक सन्दर्भका साथमा हाम्रा स्खलित व्यवहार र चिन्तनप्रति निबन्धकारको खबरदारी पनि यी निबन्धमा देख्न सकिन्छ ।

काजक्रिया गर्नुअघि नाक, कान, हात, गला अवश्य हेरिन्छन् । हाम्रो हिन्दू राष्ट्रको यो यौटा साह्रै राम्रो परम्परा छ । दुई चार तोला सुन वा शयपचास रुपैयाँ लिएर मर्न सकिन्छ भने काजक्रिया तुरुन्तै हुन्छ । विशेष भाग्यमानीहरूको नमर्दै पनि काजक्रिया हुन्छ । योसुबिधा संसरका अन्य कुनै पनि राष्ट्रमा होओइन । आखिर नेपाल नै एक मात्र हिन्दू राष्ट्र हो । (शर्मा, २०७९, पृ. ४४)

परम्परागत मूल्य र संस्कृतिमा आएको विचलनलाई शर्माले कटाक्षपूर्ण शैलीमा व्यक्त गरेको पाइन्छ । आफ्ना पहिचानलाई थाम्नुको सट्टा अरूका पछाडि लागेर आफ्नो स्वत्वलाई गुमाने नेपाली प्रवृत्तिमाथि प्रहार गरिएको छ । “हिजो बाबुबाजेले गोवन्द भज्थे । आज यिनीहरू गोविन्दा भज्छन् । बाबुबाजेले जुन काम अङ्ग्रेजी उच्चारण नजानेरै / नगरेरै प्रेम ठहर्‍याए, हरुकक हुँदै गरे, तिनै काम अङ्ग्रेजीका तोप पड्काएर र फिल्मी गीतले वातावरण भत्काएर हुन्छन्” (शर्मा, २०७९ : पृ. ६५) । यसरी हाम्रा परम्परा र संस्कृतिमा देखिएको तडकभडकप्रतिको असन्तुष्टि र व्यङ्ग्य शर्माका निबन्धमा अभिव्यक्त भएको छ । मानवीय व्यवहार र चिन्तनमा सुधारको अपेक्षा गर्नु शर्माको लेखकीय प्रवृत्ति नै रहेको पाइन्छ । आफ्ना मूल्यमान्यतामा नचल्दा देखिने समस्या र आडम्बरपूर्ण व्यवहारको भेको भानै काम व्यङ्ग्यकार चोलेश्वर शर्माले गरेका छन् ।

निष्कर्ष तथा प्राप्ति

चोलेश्वर शर्माका निबन्धको प्रमुख उद्देश्य सामाजिक क्षेत्रमा मक्किएर रहेका विकृतिहरूमाथिको प्रहार हो । यिनले व्यक्ति, समाज र राष्ट्रमा भर्नागिएर रहेका खराब प्रवृत्तिमाथि गम्भीर रूपमा कटाक्ष गरेका छन् । नेपालको राजनीतिक अवस्थाको मार्मिक रूपमा चिरफार गर्नुका साथै सशक्त व्यङ्ग्य गर्ने काम शर्माले गरेको पाइन्छ । पञ्चायतकाल र प्रजातान्त्रिक समयमा देखिएको भ्रष्टीकरण र नेतृत्वमा रहेको स्वार्थी चरित्रलाई प्रकाश पार्ने काम यी निबन्धमा भएको छ । प्रशासनिक क्षेत्रका अकर्मण्यता र कामचोर प्रवृत्तिमाथि निर्मम प्रहार गरिएको छ । साहित्य क्षेत्रमा हुर्किएका विकृति अनि मोफसललाई हेय भावले हेर्ने प्रवृत्तिप्रतिको विमति शर्मामा रहेको छ । विविध विषय र क्षेत्रलाई केन्द्रित गरी व्यङ्ग्यको फटारो हान्नुका साथै सुधारको आग्रह गरिएको छ । देशको दुरावस्था अनि राष्ट्रिय स्वाधीनताप्रतिको अटल चिन्तन यी निबन्धमा व्यक्त भएको छ । चोलेश्वर शर्माभित्र रहेको सुधार र निर्माण चेतना सिर्जनाका माध्यमबाट प्रतिबिम्बित भएको पाइन्छ । शर्माले समाजमा

रहेका सबैखालका बेथिति र उदासीनताप्रति प्रखर रूपमा व्यङ्ग्य प्रहार गरेका छन् । समाज तथा राष्ट्रमा भाँगिएर रहेका बेथिति र अकर्मण्यतालाई मर्ममा पुग्ने गरी व्यङ्ग्य गरिएकाले शर्माका निबन्धमा व्यङ्ग्य चेतना सबल बनेको पाइन्छ ।

चोलेश्वर शर्माका व्यङ्ग्यको प्रमुख पाटो व्यक्तिका तहदेखि राष्ट्रिय जीवनमा देखिएका र भोगिएका असङ्गतितालाई सतहमा ल्याउनु नै रहेको छ । साहित्य क्षेत्रमा देखिएका विकृतिप्रतिको विमति केही निबन्धमा सशक्त रूपमा व्यक्त भएको छ । राजनीतिक तथा प्रशासनिक क्षेत्रमा गाँजिएका ढिलासुस्ती र हरामखोर प्रवृत्तिलाई कटु प्रहार गरिएको छ । मानवीय मनोवृत्ति र संस्कृतिका रूपमा हुर्केको पूर्वाग्रही प्रवृत्तिको भेको भार्ने काम पनि गरिएको पाइन्छ । शैक्षिक क्षेत्रका समस्या अनि मानवीय मूल्यमा आएको स्वलनप्रतिको चिन्तन यस सङ्ग्रहका निबन्धमा प्रस्तुत भएको छ । यिनको लेखन शैली र प्रवृत्तिलाई अध्ययन गर्दा एउटा मट्याङ्गाले दुईवटा चरा मार्ने खालको रहेको छ । ध्वन्यात्मक रूपबाट प्रवृत्तिप्रतिको प्रहार अथवा एउटा अभिव्यक्तिबाट धेरै क्षेत्रलाई प्रहार गर्नु शर्माको लेखकीय धर्म रहेको पाइन्छ । जिम्मेवार नागरिकबाट भएका गैरजिम्मेवार कार्यप्रति प्रश्न तेर्स्याउने काम धेरै ठाउँमा गरिएको छ । व्याजस्तुतिमय शैलीमा मर्ममा छेड्ने गरी प्रहार गर्नु चोलेश्वर शर्माका व्यङ्ग्यको खास धर्म हो ।

चोलेश्वर शर्माले तीसको दशकदेखि नेपाली व्यङ्ग्य निबन्धका क्षेत्रमा योगदान दिएका छन् । समाजका बहुपक्षीय विषयलाई टिपी तत्तत् क्षेत्रमा भाँगिएर रहेका समस्याप्रति खबरदारी गर्नुका साथै सुधारको सन्देश सञ्चार गराउनु शर्माको व्यङ्ग्य लेखनको प्राप्त रहेको छ । व्यक्तिका स्वभाव तथा चिन्तनमा भएका कमजोरी र ढिलासुस्तीलाई प्रहार गरी सही मार्गमा अधि बढ्न उत्प्रेरणा प्रदान गरिएको पाइन्छ । साहित्यका क्षेत्रमा व्याप्त विकृतिमाथि कटाक्ष गरी मोफसलबाट भएको योगदानलाई प्रकाश पार्नु प्राक्तिका रूपमा रहेको छ । राजनीतिक व्यवस्थाभित्रका फोहोरी खेल तथा दम्भलाई कटाक्षपूर्ण शैलीमा व्यङ्ग्य प्रहार गरिएको छ । सामान्य विषय र सन्दर्भलाई पनि महत्त्व दिई त्यस क्षेत्रमा रहेका बेथितिलाई प्रहार गर्नु महत्त्वपूर्ण उपलब्धि हो । समाजका विभिन्न पेसा र व्यवसायमा रहेका व्यक्ति तथा अधिकारप्राप्त अधिकारीहरूबाट भएका निकम्मा व्यवहार र प्रवृत्तिलाई लाक्षणिक रूपमा प्रहार गरी सुधारको अपेक्षा राख्नु यिनका व्यङ्ग्यको प्राप्त मान्नुपर्दछ । रोचक र घोचक शैलीमा विषयलाई प्रस्तुत गरी विकृति र विसङ्गतिहरूको भेको भार्नु नै शर्माका व्यङ्ग्यको खास वैशिष्ट्य हो । समाजमा सडेगलेका विचार र व्यवहारलाई सघन रूपमा व्यङ्ग्य प्रहार गर्ने हुनाले नेपाली व्यङ्ग्य निबन्धमा चोलेश्वर शर्माको विशिष्ट स्थान रहेको छ ।

सन्दर्भसूची

- अर्याल, भैरव सम्पा. (२०४४). *छयाकन*. कौवा प्रकाशन ।
- गौतम, लक्ष्मणप्रसाद (२०६८). *सान्दर्भिक समालोचना* दोस्रो संस्करण. भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- पन्थ, टंकप्रसाद (२०७३). “चोलेश्वर शर्माका निबन्धमा निहित व्यङ्ग्य चेतना” *प्रज्ञान* वर्ष ४ (अङ्क ३, पाल्पा साहित्य विशेषाङ्क) पृ. ४-२३ ।
- प्रभात, विष्णु (२०७०). *हास्यव्यङ्ग्य विमर्श*. नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।
- भट्टराई, घटराज (२०५४). *खोजखाज*. साभ्ना प्रकाशन ।
- लामिछाने, कपिलदेव (२०६८). *समालोचनाको सोपान*. जुही प्रकाशन ।
- शर्मा, चोलेश्वर (२०७९). *सगरमाथा एक पहाडको नाम होइन*. अर्किट बुक्स ।
- शर्मा, मोहनराज (२०६३). *समकालीन समालोचना सिद्धान्त र प्रयोग* दोस्रो संस्करण. अक्सफोर्ड इन्टरनेशनल पब्लिकेशन ।
- सुवेदी, राजेन्द्र र शर्मा, हीरामणि सम्पा. (२०४७). *नेपाली हास्यव्यङ्ग्य निबन्ध*. साभ्ना प्रकाशन ।